

A FINN NYELV TÖRTÉNETE

2020. április 13., 20.

Téma:
**Vanha suomi (1540–1820),
Agricola élete munkássága, nyelvezete**

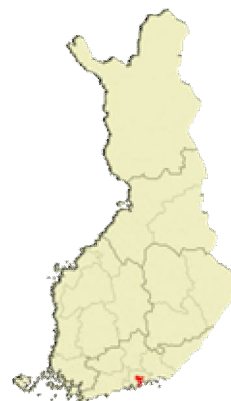
VANHA SUOMI (1540–1820)

Mikael Agricola (1510 k –1557)

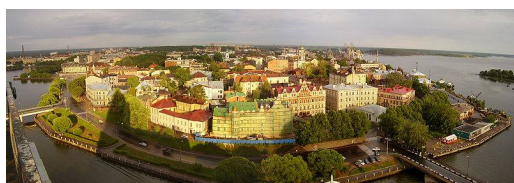
◆ hitújító, a finn irodalmi nyelv megteremtője

Élete:

- ◆ Mikael Olavinpoika
- ◆ Pernaja, 1510 k. (Uusimaa tartomány keleti részén)
- ◆ iskolák: Viipuri, Turku > pap (neve: Agricola 'földművelő')
- ◆ 1536: Wittenberg, Luther, Melancton
- ◆ 1539: elvégezte az egyetemet
- ◆ 1538–43: a turkui egyházi iskola rektora, püspökhelyettes
- ◆ 1554: turkui püspök

Viipuri (Vyborg)

Agricola munkássága

A reformáció eszméinek szellemében

- ◆ 1537–43 k.: **Abckiria** – az első finn nyelvű ábécéskönyv az előszó első versszaka a legrégebb fennmaradt finn nyelvű rímes vers
- ◆ 1544: **Rucousciria Bibliasta** – a papság számára bevezető:naptár, földművelési és egészségápolási tanácsok; imádságoskönyv; válogatás a Bibliából és különböző vallási könyvekből
- ◆ 1548: **Se Wsi Testamenti** (a görög szöveg alapján + Luther német és Rotterdami Erasmus latin fordítása)

Agricola munkássága

- ◆ 1549: **prédikációk**
- ◆ 1551: **Daidin psaltari**
előszava verses formában megörökített magyarázatokat tartalmaz a régi finn vallásosságról
- ◆ 1551–52: a próféták könyvének egy része (az **Ótestamentum**nak mintegy negyedét fordította le)

Nem előzmények nélküli!

Agricola jelentősége

- ◆ fordításai által megteremtette a finn irodalmi nyelvet
- ◆ szókincse főleg a nyugati nyelvjárásokon alapul, de más dialektusokat is felhasznált (ő maga is keleti nyelvterületről való)
- ◆ sok új szót alkotott, ezek nagy része ma is él
- ◆ helyesírása még ingadozó
- ◆ az írott finn nyelv ma is Agricola örökségén alapul.
- ◆ halálának évfordulója (április 9.): zászlós ünnep

Abckiria

- ◆ ábécé és katekizmus
- ◆ Tízparancsolat, Miatyánk, Ave Maria stb.
- ◆ első nyomtatott verzió: 16 oldal,
- ◆ 2. (1551): 24 oldal
- ◆ egészében nem maradt fenn, de a részekből rekonstruálni lehet

Abckiria

Abckiria

Oppe nyt wanha / ia noori /
joilla ombi Sydhen toori.
Jumalan keskyt / ia mielen /
iotca taidhat Somen kielen.
Laki / se Sielun hirmuttaa /
mutt Cristus sen tas lohduttaa.
Lue sijs hyue Lapsi teste /
Alcu oppi ilman este.
Nijte muista Elemes aina /
nin Jesus sinun Armons laina.

Abckiria

Opi nyt vanha ja nuori
joilla ompi sydän tuore
Jumalan käskyt ja mielen
jotta taidat suomen kielen.
Laki se sielun hirmuttaa
mut Kristus sen taas lohduttaa.
Lue siis, hyvä lapsi, tästä
alkuoppi ilman estettä.
Niitä muista elämässä aina
niin Jeesus sinulle armonsa lainaa

Abckiria

**Ne Kymenen Käskyt /
Hebrein textin ielkin . Exodi xx .**
Mlne olen (ma itze Jumala taiuaasta iocaitzelle
Inhimisille sanopi sinun
Herras Jumalas / wekeue /
kiuas / ia costan Iseiden
ricoxet / iotca minua
wihasit lapsisa / hama colmanden / ia nelienden
Poluen asti . Mutta Hyuestiteen
tuhanten / iotca
minua racastauat / ia minun keskyni piteuet

Abckiria

Ensimainen kesky .
Ele cumardha weraita Jumaloita .
Toinen
Ele turhanmainitze sinun Jumalas Nime .
Colmas
Pyhite Lepopeiue
Nelies
Cunnioita sinun ises /
ia sinun eites / ettes cauuaneläisit .
Wides
Ele tapa .

Abckiria

Cudes	Ele hooritee .
Seitzemes	Ele warghasta .
Cadhexes	Ele ole wäre todhistajja / sinun lehemeises wastan .
Ydhexes	Ele pydhe sinun lehemeises honetta .
Kymenes .	Sinun lehemeises Emende / Paluelia / Pica / caria / iucta / ia mite sinun lehemeiselles onopi / ele himoitze .

Abckiria

Ise meiden
Ise meinen / ioca olet taiuasa .
Pyhetty dikon
sinun nimmes . Lehestulkon
sinun waldacunnas .
Olcon sinun tactos niijn
maasa quin on taiuassa .
Anna miele tenepieuen /
meiden iocapeiuenen leipen . Ja anna meiden
syndinne andexi / ninninquin
me meiden welgolisten
anname . Ja ele
iodhatta meite kiusauxen .
Mutta päste meite pahasta .
Sille ette sinun on
waldacunda / ia woima /
ia cunnia ijancaikisesta
ijancaikisehen Amen

Isä meidän -rukous

Isä meidän ioca olet tuiuasa .
Pyhetty olkon sinun nimmes .
Lehestulkon sinun waldacunnas .
Olcon sinun tactos niñ maasa

quin on tuiuassa .
Anna miele tenepeuien
meiden iocapeuienen leipen .
Ja anna meiden syndinne andexi

Ninninguin me meiden
welgolisten anname .

Ja ele iodhatta meite kiusauxen .
Mutta päste meite pahasta .
Sille ette sinun on waldacunda
ia woima ia cunnia ijancaikisesta
ijancaikisihen

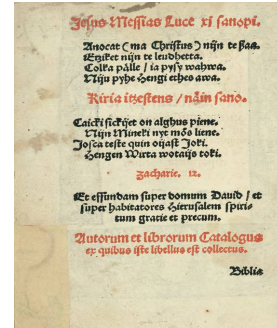
Isä meidän, joka olet taivaassa.
Pyhitetty olkoon sinun nimesi.
Tulkoon sinun valtakuntasi.
Tapahtukoon sinun tahtosi,
myös maan päällä
niin kuin taivaassa.

Anna meille tänä päivänä
meidän jokapäiväinen leipämme.
Ja anna meille meidän syntimme
anteeksi,

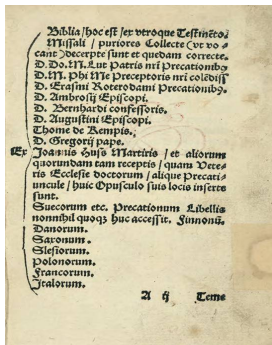
niin kuin mekin anteeksi annamme
niille, jotka ovat meitä vastaan
rikkoneet.

Äläkä saata meitä kiusaukseen,
vaan päästä meidät pahasta.
Sillä sinun on valtakunta
ja woima ja kunnia iankaikkisesti.

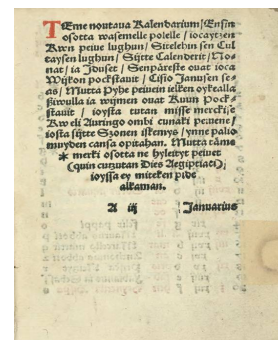
Rucousciria Bibliasta, 1544

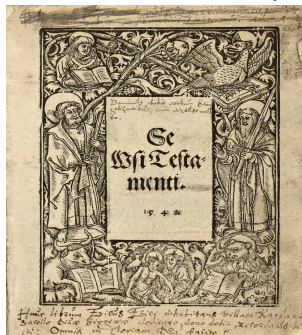
Rucousciria Bibliasta, 1544

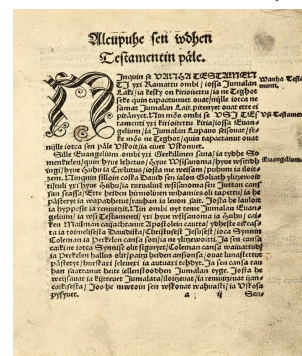
Rucousciria Bibliasta, 1544

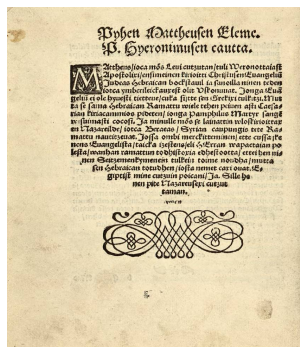
Se Wsi Testamenti, 1548

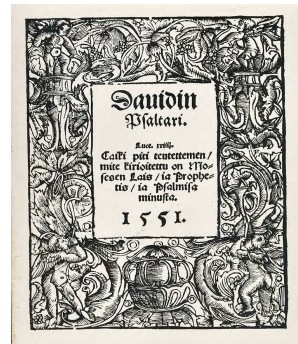
Se Wsi Testamenti, 1548

Se Wsi Testamenti, 1548

Daudin psalttari, 1551

Daudin psalttari, 1551

Daudin psalttari, 1551

Agricola nyelve

1. Helyesírás kérdések

a) mai finn ortográfia: egy hang = egy betű
Agr.

[k] = k, c, q, g, ki, ck, ch

k + Vpal és Vvel

c + Vvel

ki + Vpal

u + u (*quin, quitengin*)

[ks] = x

1. Helyesírás kérdések

[nk] = ng   *wahingo*

[mp] = mb   *ramba*

[nt] = nd   *syndi*

[lt] = ld   *walda*

1. Helyesírási kérdések

b) mai finn ortográfia: egy betű = egy hang

Agr.

i = [i], [j], [ii], [y]

o = [o], [oo], [uo]

ö = [ö], [öö], [yö]

e = [e], [ee], [ä], [ää]

stb.

1. Helyesírási kérdések

c) **Magánhangzók és mássalhangzók hosszúsága**

- *maa* 'maa'
- *kuningaaxi* 'kuninkaaksi'
- *säty* 'säätty'

- *änellä* 'äänellä'
- *swri* 'suuri'
- *hambat* 'hampaat'
- *pite* 'pitää'

käten 'käten = käteni', 'käteen', 'kääten = kääntäen',
'käätään = käännetään', 'ketään'

2. Hangtani és alaktani kérdések

a) **Szóvégi magánhangzók kiesése** (loppuheitto)

ole hyues turuas Tytteren 'ole hyvässä turvassa
tyttäreni'

henen omans 'hänen omansa'

ylhel Taiuahas 'ylhällä taivaassa'

Lounaismurre-ilmio:

jumal, vuas 'vuosi', *semmoista* 'semmost'

De: *minulla, sisellenne, Jumalalda*

2. Hangtani és alaktani kérdések

b) **ea, eä** (lounaismurre)

itziäs 'itseäsi'

hakia 'hakea'

te rupiat 'rupeatte'

corkemaxi 'korkeammaksi'

2. Hangtani és alaktani kérdések

c) **fokváltakozás**

k : g, gh, ghi

suku	:	sughusta, swgusta
reikä	:	reighet
jalka	:	jalgat
mäki	:	mägen
järki	:	ierghien

Alapja: **k : y** (Agr idejében ez még a nyugati nyj-ban megőrződött)

jalka	:	jalyan > jalan
järki	:	järyen > järjen
suku	:	suynun > suvun

2. Hangtani és alaktani kérdések

t : d, dh

sydhen, edes, heiden

Alapja: **t : ð**

Rauma, Tornio: ð

Más (dél)nyugati nyj. r

Hämäläismurre: l

Itämurteet: j, v, h, kiesett

2. Hangtani és alaktani kérdések

Px előtt

ma: erős fok
Agr erős is, gyenge is (lounaism.)
wircani, sinun poicas, meiden apun, kätens

sinun kädhes = kätési
waldakunnas = valtakuntasi
synnins = syntinsä

annoi = antoi
pighäis = pitäisi
epelughuiset = epälukuiset

2. Hangtani és alaktani kérdések

D) A ts viselkedése

Agr *tz* = θ, θθ
itze, ylitze, cutzutan

E) A h megőrződése

lambahita = lampaita
matkahan = matkaan
wiekehen = viekähän 'vieköön'

2. Hangtani és alaktani kérdések

F) szóeleji mshtorlódások

Agr: *Clasi, scoulut, speili, stoli, trapuilla*

G) sokszor viszont kerüli a lounaismurre jellemzőit:

nincs *ruakka, harttast*
nincs *vaeva* 'vaivaa', *keehäs* 'keihäs'

3. Mondattan

Sokszor ragaszkodik a latin eredetihez

- ◆ régi partisipirakenne sokszor megőrződött
Te näet nemet tapachtuuan
- ◆ accusatiiviobjekti stb.
- ◆ ablatiiviagentti:
neiste colimsta witzauxista tapetin colmas osa inhimiseste
- ◆ névutós szerkezet: *ja sanoi heiden tygens*
- ◆ névelők:
sille se caickiwaldias Jumala, loo minussa yxi pudhas sydhen
- ◆ futurum: *pitää tekemään*

4. Szókincs

- ◆ Martti Rapola: Agricola kb. 6000 szót használt (Kalevala: 7800), ezek 74 %-a (4450) ma is élő!
- ◆ a szókincs nagy része nyelvjárási (beszélt nyelvi)
- ◆ főleg délnyugati nyj, de sok keleti és hámei is (vö. Agricola élete)
- ◆ de ez csak a mindennapi élet szókincsét adta
- ◆ vallási, szellemi élet szavai (ezek nagy része még Agr előtt is megvolt!):
◆ *pakana, pappi, risti* (szláv), *jumala, pyhä* (pogány), *kiirastuli* (katolikus egyház)
- ◆ vagy megvolt vagy Agricola csinálta: *epäjumala, esikuva, esivalta, kaikkivaaltias, omätunto, rukouskirja, seurakunta, väkivalta*
- ◆ sok képzett szó: *alamainen, hengellinen, ruumillinen, kolminaisuus*

4. Szókincs

- ◆ sok svéd jövevényszó
- ◆ ezek egy része a mai szókincs része:
enkeli, hunaja, lamppu, naapuri
- ◆ már nem él: *forbannattu* 'kirottu', *falski* 'väärä'
- ◆ tükörfordítások: *epäjumala, esikuva*
- ◆ igekötős igék: *edeskirjoittaa* 'määrätä' ~ sv. *föreskriva*, lat. *praescribere*, *poisheittää* 'hylätä'